

1. Drept privat

DREPTUL LA ONOARE ȘI DREPTUL LA DEMNITATE

Prof. univ. dr. Ovidiu UNGUREANU

Le droit à l'honneur et à la dignité

Résumé

L'acquisition de la personnalité juridique emporte, dans son sillage, un certain nombre d'attributs qui consacrent positivement, en droit civil, la valeur de la personne humaine. Les droits de la personnalité sont, par essence, des droits protecteurs de la personne. Ce sont de droits aux contours diffus parce qu'ils ont pour objet la personne même, dans sa dimension à la fois physique et spirituelle.

Les droits de la personnalité étant conçus comme matière de droits subjectifs, toute atteinte illicite non justifiée par un intérêt légitime engendre, pour la victime, le droit d'obtenir réparation du préjudice qui en résulte.

Chaque personne doit être protégée contre les atteintes portées à son honneur et à sa dignité. C'est une protection difficile à exercer dans la société qui se construit ; son contenu est évolutif, diversifié, et quelque peu incertain : notamment dans le droit de la presse, il se sent plus qu'il ne se définit.

C'est pourquoi l'auteur fait une analyse de détail du droit à l'honneur et à la dignité, à la vie privée face à face avec les mass media; de plus, l'article rend les sanctions civiles et une proposition de lege ferenda dans le sens de construire un droit général de la personnalité greffé sur le droit à la dignité.

1. Considerații generale privind drepturile personalității

Sub această denumire sunt calificate, în general, acele drepturi inerente calității de persoană umană care aparțin oricărui individ prin însuși faptul că este om. Aceste drepturi pe care unii autori le numesc *primordiale* sau, după alți autori, *drepturile fundamentale ale omului*, sunt prerogative care pot fi calificate ca drepturi subiective și sunt înzestrate cu o acțiune în justiție¹. Aceste prerogative aparțin oricărei persoane ca drepturi câștigate chiar de la naștere².

¹ În legătură cu semnificația juridică a declarațiilor de drepturi ale omului s-a spus că ele constituiau în mentalitatea epocii care le-a generat „permanentul față de contingent, dogma pură față de norma adaptată relațiilor concrete ale unui timp și ale unei țări, principiul universal valabil față de regula chemată să-l aplice la modalitățile particulare ale unui

Personalitatea la care fac referire aceste drepturi nu se reduce la noțiunea tehnică de personalitate juridică, în sensul de a fi subiect de drept. Ea vrea să spună mai mult și anume: persoana umană în totalitatea sa, în realitatea sa biologică, psihologică și socială.

Ne interesează – sub aspectul analizei – numai acele drepturi care au o rezonanță în dreptul civil, nu și în planul dreptului public; altfel spus, drepturile omului opozabile altor oameni (în raporturile dintre particulari), nu și statului.

Criteriul de departajare este acela că aceste drepturi se supun regulii înscrise în art.998 C. civ., respectiv sancțiunii generale care operează pentru toate atingerile aduse personalității³. Dar această departajare este facilitată de dispozițiunile art.54 din Decretul nr.31/1954 care stabilește că: „Persoana care a suferit o atingere în dreptul său la nume ori la pseudonim, la denumire, la onoare, la reputație, în dreptul personal nepatrimonial de autor al unei opere științifice, artistice ori literare, de inventator sau în orice alt drept personal nepatrimonial, va putea cere instanței judecătorești încetarea săvârșirii faptei care aduce atingere drepturilor mai sus arătate” (s.n.).

Aceasta înseamnă că, deosebit de dreptul la nume, la pseudonim, la onoare, la reputație etc., pot fi considerate drepturi ale personalității și alte drepturi de aceeași natură: dreptul la propria imagine, la propria voce, dreptul la demnitate, dreptul la respectul vieții private etc. Tot în această categorie mai sunt cuprinse: dreptul la nume (altul decât strict ca element de individualizare), dreptul la integritate corporală. Această enumerare nu este definitivă deoarece dezbaterile doctrinare continuă.

Pe lângă aceste drepturi există unele *libertăți* consacrate de dreptul civil. Acestea nu sunt drepturi subiective veritabile; ele sunt într-un fel *facultăți* sau *virtualități* deoarece nu au un obiect precis determinat. În mare parte ele nu sunt consacrate printr-o dispoziție expresă a legii. Dar întrucât aceste libertăți civile au multe caractere

spațiu geografic dat, ideea absolută față de opera imperfect realizabilă” (T. Drăganu, *Drept constituțional și instituții politice. Tratat elementar*, Editura Lumina Lex, București, 1998, p.103). Pentru noțiunea de „drepturile omului”, a se vedea, C. Bîrsan, *Convenția europeană a drepturilor omului. Comentariu pe articole*, vol.I, *Drepturi și libertăți*, Editura All Beck, București, 2005, p.5-72.

² În doctrină s-a subliniat că protecția personalității se extinde pe măsură ce se dezvoltă ideologiile care o rănesc și tehnicile moderne de comunicare: un drept nu apare cu adevărat decât atunci când este amenințat. Creșterea protecției personalității se datorează și dezvoltării individualismului precum și faptului că respectul drepturilor omului a devenit un fel de vagă religie care tinde să sacralizeze omul (Ph. Malaurie, L. Aynès, *Les personnes. Les incapacités*, Defrenois, 2004, p. 85). Cu cinism s-a putut spune: „Constituțiile s-au făcut pentru om. Însă pe lume nu există om pur și simplu. Am văzut în viața mea francezi, italieni, ruși etc., ba chiar știu, mulțumită lui Montesquieu, că poți fi persan, dar în ceea ce privește omul declar că nu l-am văzut în viața mea; dacă există, există fără știrea mea” (J. de Maistre, *Considerații asupra Franței*, Editura Albatros, București, 2000, p.70).

³ Art.998 C. civ.: „Orice faptă a omului care cauzează altuia prejudiciu, obligă pe acela din a cărui greșală s-a ocazionat, a-l repara”. Originea acestei reguli se află în *actio injurium* reglementată de Legea Aquilia, punându-se astfel bazele răspunderii civile delictuale (pentru detalii, VI. Hanga, *Drept privat roman*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 1996, p.294-296; E. Molcuț, D. Oancea, *Drept roman*, Editura „Șansa” S.R.L., București, 1995, p.325-327).

comune cu drepturile personalității, ele nu pot fi separate. De aceea ele se unesc în categoria drepturilor personalității⁴.

Foarte general, libertățile constau în a face ceea ce vrei sau, cum s-a spus (puțin mai alambicat), de a nu face ceea ce nu vrei⁵. Se consideră îndeobște libertăți civile: libertatea conștiinței (inclusiv libertatea confesională), libertatea de deplasare și de stabilire, libertatea de a exercita profesia pe care o alegi, libertatea de a te căsători sau a rămâne celibatar, libertatea de a trăi solitar sau de a trăi în comunitate sau în uniune liberă; apoi, libertatea de a avea o familie numeroasă sau de a nu avea nici un copil, libertatea de a adopta un copil, de a-ți alege prietenii, libertatea de modă vestimentară, de regim alimentar; în sfârșit, libertatea de a-ți pregăti funeraliile⁶.

Așadar ambele, atât drepturile personalității cât și libertățile sunt inerente personalității; totodată ele sunt recunoscute oricărei persoane, fără nici o deosebire. De asemenea sunt opozabile *erga omnes* și sunt drepturi extrapatrimoniale destinate desăvârșirii personalității⁷.

Este poate bine de reținut că drepturile personalității au fost opera doctrinei și ele nu au fost puse în evidență decât în timp⁸. Codul civil la origine nu reglementa nimic din acest mănunchi de drepturi⁹. Se pare că evoluția și consacrarea lor a fost impulsionată de luarea în considerare a demnității persoanei umane, în special a

⁴ Pentru o analiză pertinentă privind raportul juridic dintre drepturi și libertăți, a se vedea, I. Muraru, *Drept constituțional și instituții politice*, Editura Actami, București, 1996, p.207. Cu referire la libertățile politice, s-a spus că „o serie de activități umane sunt în fapt drepturi, uneori chiar fundamentale, chiar dacă datorită acceptării lor unanime, nu sunt percepute ca atare ori nu mai există pericolul încălcării lor” (J. Morange, *Libertățile publice*, Editura Rosetti, București, 2002, p.50). Pentru distincția dintre drepturile subiective și prerogativele învecinate, a se vedea, O. Ungureanu, *Drept civil. Introducere*, ediția a VII-a, Editura Rosetti, București, 2005, p.63, 64 iar pentru libertățile sau facultățile civile, a se vedea, M. Nicolae, *Prescripția extinctivă*, Editura Rosetti, București, 2004, p.423, 424.

⁵ G. Cornu, *Droit civil. Introduction. Les personnes. Les biens*, 11 édition, Montchrestien, 2003, p.185.

⁶ Ibidem.

⁷ Unii autori susțin că ele nu ar fi drepturi absolute. Singurul drept absolut este respectul demnității umane (Ph. Malaurie, L. Aynès, *op. cit.*, p.91).

⁸ După cum s-a observat, astăzi multe dintre dorințele noastre devin în mod abuziv noi drepturi ale personalității: „creanțe fără debitor”. Există o tendință de a face să intre aproape tot dreptul civil în drepturile personalității: căsătoria, libertatea contractuală, dreptul de proprietate, filiația, dreptul succesoral, dreptul de proprietate literară și artistică, toate pun în discuție personalitatea (ibidem). „Fiecare drept subiectiv intră în arenă umflat de ego-ul său, înarmat cu promovarea unei acțiuni în justiție” (J. Carbonnier, *Droit civil. Introduction*, Presses Universitaires de France, Paris, 1997, p.287).

⁹ Art.1-37 din Proiectul Codului civil statuează: „orice persoană are dreptul la viață, la sănătate, la integritate fizică și psihică, la onoare și reputație, la respectul vieții sale familiale și private”. Constituția în art.28 dispune: „Dreptul la viață precum și dreptul la integritate fizică și psihică ale persoanei sunt garantate”; art.26 (1): „Autoritățile publice respectă și ocrotesc viața intimă, familială și privată”; art.30 (6): „Libertatea de exprimare nu poate prejudicia demnitatea, onoarea, viața particulară a persoanei și nici dreptul la propria imagine” (pentru detalii, M. Constantinescu, A. Iorgovan, I. Muraru, E. S. Tănăsescu, *Constituția României revizuită – comentarii și explicații*, Editura All Beck, București, 2004, p.56-60).

dreptului la respectarea vieții private și a dreptului la imagine. Această situație explică – mai ales în lipsa unei reglementări exhaustive – de ce este dificil încă să se facă o sistematizare și caracterizare perfectă a materiei.

În adevăr, diversitatea opiniilor persistă chiar și în doctrina străină. Un tablou, chiar și incomplet, privind clasificarea acestor drepturi ne poate forma o imagine mai clară asupra lor.

Astfel unii autori fac o demarcație netă între 1. *drepturile privind aspectul fizic al persoanei*: dreptul persoanei asupra corpului său și dreptul persoanei la respectarea corpului său și 2. *drepturile privind aspectul moral al persoanei* incluzând: dreptul la imagine și la respectarea vieții private; dreptul la respectarea prezumției de nevinovăție; dreptul la inviolabilitatea domiciliului; dreptul la secretul corespondenței; dreptul la onoare; dreptul autorului asupra operei sale¹⁰. Alți autori caracterizează aceste drepturi ca fiind extrapatrimoniale și le împart în 1. *drepturi relative la integritatea fizică*: corpul uman și viața umană; 2. *drepturi relative la integritatea morală*: demnitate, conștiință, onoare, prezumția de nevinovăție, afecțiune; 3. *drepturi relative la viața privată*: protecția vieții private, imaginea și vocea¹¹. Unii autori sub genericul de drepturile personalității subsumează: libertățile civile, garanțiile fundamentale privind spitalizarea persoanelor pe motivul tulburărilor mintale, inviolabilitatea domiciliului, respectarea vieții private, dreptul la propria imagine, dreptul la propria voce, dreptul la onoare, dreptul la respectarea credințelor, dreptul la confidențialitate¹². Într-o altă clasificare se distinge între dreptul la integritate fizică (protecția corpului uman în viață și respectul corpului uman după deces) și dreptul la integritate morală și la libertățile civile (dreptul la onoare, reputație, la viața privată, la anonim, la confidențialitate)¹³. Alți autori deosebesc trei categorii de drepturi extrapatrimoniale: 1) drepturile personalității propriu-zise; 2) drepturi relative la elementele de stare civilă a persoanei; 3) libertățile fundamentale¹⁴.

În sfârșit, o altă clasificare reunește sub denumirea de *atributele persoanei fizice*: 1. *drepturile personalității*: dreptul la propria imagine, dreptul la onoare, dreptul la demnitate; 2. *libertățile individuale*: libertatea fizică (libertatea de a te mișca, libertatea de a face sau nu ceva), inviolabilitatea domiciliului, libertatea conștiinței, libertățile profesionale (libertatea comerțului și industriei, libertatea muncii); 3. *respectul vieții private*: soluțiile jurisprudențiale (modul de viață și sfera de intimitate), formula generală prevăzută de lege (ca regulă și ca sancțiune); 4. *prezumția*

¹⁰ Ph. Malinvaud, *Introduction a l' étude du droit*, Litec, Paris, 1998, p.143.

¹¹ Fr. Terré, D. Fenouillet, *Droit civil. Les personnes. La famille. Les incapacités*, Dalloz, 1996, p.87.

¹² G. Cornu, *op. cit.*, p.184.

¹³ E. Deleury, D. Goubau, *Les personnes physiques*, 3 édition, Edition Yvon Blais, Quebec, 2002, p.97-214. Alți autori clasifică drepturile personalității în drepturi privind integritatea fizică, drepturi privind integritatea morală și drepturi privind viața privată (Fr. Terré, D. Fenouillet, *op. cit.*, p.50-103).

¹⁴ Ch. Larroumet, *Introduction à l'étude du droit privé*, tome I, 4 édition, Economica, 2004, p.269-271.

de nevinovăție; 5. *egalitatea civilă* (principiul egalității civile, inegalitățile legitime, discriminările)¹⁵.

Drepturile personalității nu sunt susceptibile de a schimba titularul; ele sunt *netransmisibile*, ceea ce înseamnă că la moartea persoanei se sting și nu se transmit, în principiu, moștenitorilor. Pe de altă parte, pentru că ele operează cu interese de ordin moral și deci nu sunt susceptibile de o valoare pecuniară, ele nu sunt influențate de mecanismele economice. Aceste drepturi sunt *incesibile* deoarece nu pot face, prin convenție, obiectul unei cesiuni sau renunțări definitive. Ele sunt apoi *inesizabile* tocmai pentru că nu constituie bunuri economice. De aceea se spune că ele sunt în afara comerțului (pentru acest motiv P. Rubier le-a refuzat caracterul de drepturi subiective). În sfârșit, ele sunt *imprescriptibile* (achizitiv și extinctiv)¹⁶ și opozabile *erga omnes*.

Totuși, aceste caractere trebuie privite uneori nuanțat; există interferențe între drepturile personalității (care sunt drepturi extrapatrimoniale) și drepturile patrimoniale¹⁷. În adevăr, dreptul recunoaște valabilitatea unor convenții relative la drepturile personalității (exploatarea imaginii, a vocii, a numelui) așa încât se vorbește tot mai mult despre apariția anumitor drepturi patrimoniale ale personalității.

Din acest expozeu se constată, printre altele, că în sens larg dreptul la integritate morală protejează viața privată și totodată dă naștere unui mănunchi de prerogative, în primul rând dreptul la onoare și la demnitate, la care se adaugă dreptul la imagine¹⁸ și dreptul la secret¹⁹. De altfel, acestea sunt și cele mai elaborate în doctrină și

¹⁵ J. Carbonnier, *Les personnes*, Presses Universitaires de France, 1999, p. 148 și urm. Autorul consideră că a cincea categorie nu este veritabilă pentru că ea este prin natura sa un raport, nu o valoare absolută: „Nimeni nu este egal sau inegal în sine, ci față de alții. Inegalitatea anunță incapacitățile”.

¹⁶ Justificarea imprescriptibilității lor rezidă din perpetuitatea și inalienabilitatea lor (a se vedea, M. Nicolae, *Prescripția extinctivă*, Editura Rosetti, București, 2004, p.421).

¹⁷ Sunt autori (G. Loiseau) care disting între drepturi primare (extrapatrimoniale) și drepturi derivate ale personalității (drepturi patrimoniale cu caracter personal); a se vedea, E. Deleury, D. Goubau, *op. cit.*, p.74.

¹⁸ Dreptul la imagine care se referă în primul rând la prerogativa persoanei de a se opune ca terții pe care nu i-a autorizat să-i reproducă portretul prin fotografii, filme sau alte mijloace, a fost contestat susținându-se că el este doar un aspect al dreptului la respectul vieții private. Deși această teză a găsit un anumit ecou în doctrină, nu o vom îmbrățișa. Ca și numele, imaginea persoanei își găsește protecția cu titlu de element identificator al persoanei. Ea fiind o reproducere a trăsăturilor fizice ale persoanei, atunci când este luată fără consimțământul persoanei constituie o violare a dreptului la imagine. Dacă dreptul la respectul vieții private ar absorbi dreptul la imagine, tot așa se poate spune despre dreptul la demnitate, onoare și reputație. De aceea el trebuie analizat ca un drept autonom dar în contextul protecției personalității; în sensul că proprietarului unui bun trebuie să i se recunoască un monopol de exploatare a imaginii bunului său, a se vedea, O. Ungureanu *Persoana fizică*, în O. Ungureanu, C. Jugastru, *Drept civil. Persoanele*, Editura Rosetti, București, 2003, p.46, 47. Trebuie subliniat că asistăm astăzi la o mutație a dreptului la imagine dintr-un drept absolut într-un drept relativ; el este un drept mixt deoarece poate să aibă și o latură patrimonială (*ibidem*).

¹⁹ Într-un alt registru, manifestările primordiale ale ființei umane au fost enumerate astfel: demnitatea, conștiința, onoarea, inocența și afecțiunea (Fr. Terré, D. Fenouillet, *op. cit.*, p.81).

jurisprudență. Demnitatea, onoarea, reputația și viața privată sunt în același timp concepte autonome dar și strâns legate. Dreptul la viața privată tinde să protejeze pacea și liniștea vieții personale și familiale (care este, într-o definiție concisă, dreptul de a fi lăsat în pace, dreptul de a fi singur)²⁰ și rezultă din noțiunea de libertate de unde și dificultatea de a-i determina câmpul de aplicare²¹.

Dreptul la onoare și dreptul la demnitate ar trebui așezate pe frontispiciul fiecărei constituții.

2. Dreptul la onoare

Simple spus, acest drept înseamnă dreptul oricărei persoane fizice de a nu i se aduce atingere onoarei și considerației sale²². Noțiunea de onoare îmbracă două laturi: psihologică și socială. Onoarea este astfel, în același timp, sentimentul pe care îl are persoana că este fără reproș din punct de vedere moral și juridic și totodată că este considerată ca atare în societate²³. Așadar, onoarea nu ține numai de interioritate. Ea are și un caracter social; a pierde onoarea înseamnă a pierde considerația semenilor. De aici rezultă legătura între onoare și reputație. Uneori onoarea și reputația sunt sinonime; o atingere a reputației înseamnă o atingere a onoarei. Reputația înseamnă felul în care o persoană este apreciată în societate ca și calitate recunoscută. Cel mai frumos patrimoniu al omului este o reputație nepătată.

²⁰ Pentru o definiție completă a acestui drept, C. Jugastru, *Clasic și modern în domeniul vieții private (I)*, în A.U.L.B., nr.1-2/2003, p.58-59.

²¹ Uneori s-a demonstrat tendința jurisprudenței „de a pune în același sac atingerile aduse vieții private, reputației, onoarei, demnității” (A. Popovici, *L'alteration de la personnalité aux flux du public*, 28 RJT/1999, apud. E. Deleury, D. Goubau, *op. cit.*, p.164).

²² Declarația Universală a Drepturilor Omului a Națiunilor Unite din 1948 stabilește în art.12: „Nimeni nu va fi obiectul unei imixțiuni arbitrare în viața sa particulară, în familia sa, în domiciliul său ori în corespondență, nici al unor atingeri ale onoarei sau reputației sale. Orice persoană are dreptul la protecția legii împotriva unor astfel de imixțiuni sau atingeri”. Convenția Americană a Drepturilor Omului (1978) statuează în art.11: „Oricine are dreptul de a-i fi respectată onoarea și de a-i fi recunoscută demnitatea”. De asemenea art.8 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului statuează: „Orice persoană are dreptul la respectarea vieții sale private și de familie, a domiciliului său și a corespondenței sale” iar art.10 stabilește dreptul la libertatea de exprimare a persoanei (pe larg, C. Bîrsan, *Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Comentarii pe articole*, vol.I, *Drepturi și libertăți*, Editura All Beck, București, 2005, p.591-801).

²³ Onoarea a fost definită în același timp ca un sentiment (stima, gloria, considerația pe care o obținem de la semenii noștri) și ca o lege (ansamblul regulilor cu ajutorul cărora se obține această stimă, această, glorie, această considerație); a se vedea, B. Beignier, *L'honneur et le droit*, nota 4, p. XXXIII, apud E. Deleury, D. Goubau, *op. cit.*, p.165.

S-a afirmat izolat că sub aspect activ dreptul la onoare nu există. S-a spus că dacă se compară onoarea și demnitatea (care sunt atât de apropiate) se constată că nu există drept la demnitate dar aceasta este protejată. La fel se întâmplă și cu onoarea: „protecția onoarei este un drept și apare astfel ca o manifestare a protecției personalității”. Această protecție nu este întotdeauna eficace în măsura în care ea poate să se lovească de alte imperative cum este libertatea de expresie (Fr. Terré, D. Fenouillet, *op. cit.*, p.83).

Se poate reține că noțiunea de onoare are trei sensuri: a) *pentru o persoană* care se distinge prin funcția sau meritele sale ne evocă un semn excepțional de considerație, de stimă, de omagiu adus valorii sale; b) *pentru orice persoană* ne evocă un element al patrimoniului său moral care îl îndreptățește să se facă respectat de ceilalți și de a-i respecta pe aceștia; în acest sens se spune „om de onoare”, „cuvânt de onoare”, „datorie de onoare” (bunăoară, derivată dintr-o obligație naturală); c) într-un *sens obiectiv* – regula de conduită, normă morală de comportament, valoare ideală la care se raportează o colectivitate sau un grup (onoarea unui popor, onoarea unei profesii) ca și sinteza virtuților sale esențiale (loialitate, curaj, atașament față de libertăți) pentru a face din acestea o deviză, un cod (de pildă, un cod deontologic)²⁴; în studiul de față ne interesează cel de-al doilea sens.

Onoarea în definiția dată de Schopenhauer este opinia altora despre valoarea noastră (obiectiv) iar subiectiv, frica noastră de această opinie. Elementul *frică*, spunea filozoful, are o mare înrâurire asupra omului de onoare. Într-o definiție meșteșugită onoarea este „conștiința dinafară, iar conștiința este onoarea dinăuntru”²⁵.

S-a spus că onoarea are mai multe genuri care rezultă mai ales din proprietate, funcții și raportul sexual cărora le corespunde *onoarea civică* sau burgheză, *onoarea oficială* și *onoarea sexuală*²⁶. Sfera cea mai întinsă o are onoarea civică.

Întotdeauna onoarea se reazemă pe încrederea în neschimbarea caracterului moral; o singură faptă rea va prevesti aceeași notă morală în faptele viitoare, în împrejurări analoge. Aceasta o dovedește expresia *character* pentru faimă, reputație, onoare.

Onoarea, după cum s-a observat, se deosebește de *glorie*. Onoarea nu reprezintă opinia despre niște calități deosebite pe care le-ar avea un anumit om, ci despre calitățile obștești care sunt presupuse oamenilor, care nu trebuie să-i lipsească nici lui. „Dacă onoarea spune că acest individ nu face excepție, gloria spune că el face excepție; gloria trebuie mai întâi câștigată, onoarea, dimpotrivă, trebuie numai să nu fie pierdută. Apoi, dacă lipsa de onoare este rușinea, lipsa de glorie este obscuritatea. Mai mult: la onoare pretinde oricine, la glorie numai excepțiile căci ea numai prin lucrări excepționale se dobândește”²⁷. Cu cât este de greu de a dobândi gloria, cu atât este de ușor a o păstra. Dimpotrivă, onoarea se dă oricui și chiar pe credit; ea însă se păstrează cu greutate.

Desigur, se poate vorbi despre onoarea publică (a funcționarului). Ea ar consta în opinia celorlalți că persoana care îndeplinește funcția are toate însușirile cerute pentru aceasta și îndeplinește întocmai îndatoririle oficiale. Cu cât funcția este mai însemnată cu atât mai mare trebuie să fie opinia despre capacitatea intelectuală și

²⁴ G. Cornu, *Vocabulaire juridique*, Presses Universitaires de France, Paris, 2004, p.447.

²⁵ A. Schopenhauer, *Aforisme asupra înțelepciunii în viață*, trad. T. Maiorescu, Editura Saeculum și Editura Vestala, București, 1999, p.50-51.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Aceste lucrări sunt sau fapte sau opere. Deosebirea fundamentală între ele este că faptele sunt trecătoare pe când operele rămân; Alexandru cel Mare trăiește numai cu numele și din aducere aminte dar Platon și Aristotel trăiesc ei înșiși, sunt de față și lucrează de-a dreptul prin scrierile lor (A. Schopenhauer, *op. cit.*, p.75).

însușirile sale morale; o dată îndeplinite aceste criterii, gradul de onoare va fi mai mare; există, cum arătam, o *onoare a profesiei*.

Onoarea funcției publice presupune, de altă parte, apărarea prestigiului instituției, a colectivului și chiar a urmașilor; ea presupune a riposta împotriva atacurilor nelegitime care s-ar face la adresa funcției și a instituției. Evident, un accent deosebit se pune pe calitățile morale ale funcționarului public; atunci când acestea lipsesc sau există bănuiala legitimă că ele lipsesc, în mod firesc urmează „demisia de onoare”. Statutul funcționarilor publici îi obligă pe aceștia de a respecta normele de conduită profesională și civică prevăzute de lege (art. 41 alin. 3 din Legea nr. 188/1999). Respectarea obligației de moralitate trebuie raportată atât la natura funcției cât și la rangul în ierarhia administrativă a funcționarului public²⁸. O onoare specială este *onoarea militară* care obligă la apărarea patriei și presupune fidelitate, curaj, bravură, putere și de a nu părăsi pentru nimic drapelul pe care ai jurat²⁹. Dar apărarea onoarei este o îndatorire a fiecăruia dintre noi. De multe ori *onoarea* (alături de alte valori) este invocată în jurământul pe care unele categorii de funcționari sunt obligate să-l presteze.

Atingerile aduse onoarei sau reputației se numesc calomnii (defăimări) atunci când ele rezultă din alegațiuni sau imputarea unor fapte care pot să fie adevărate sau false (plagiator al unei opere, alcoolic, toxicoman etc.); de altă parte, aceste atingeri se numesc insulte atunci când ele rezultă numai din expresii jignitoare, disprețuitoare, sau invective care nu au legătură cu imputarea unui fapt³⁰.

Calomnia și insulta (aceasta din urmă urmează a fi dezincriminată)³¹ constituie infracțiuni prevăzute și pedepsite de Codul penal. Dar ele constituie de asemenea și culpe civile. De aceea, dincolo de sancțiunile penale, partea vătămată va putea obține daune interese pentru repararea prejudiciului pe care l-a suferit și, desigur, luarea măsurilor pentru a-l împiedica pe autor ca pe viitor să nu mai continue.

Altădată onoarea era apărată prin duel când pentru ea se pune în joc chiar viața. Acesta era considerat o sinucidere nobilă din motive de onoare. Este celebru cazul poetului A.S. Pușkin care fiind implicat într-un număr impresionant de dueli și-a pierdut viața în urma unui duel în 1837 la Petersburg. Duelul era, fără îndoială, o formă barbară de justiție, de „reparare a onoarei” pentru că prin el puterea și îndemânarea fizică erau așezate în locul rațiunii, al judecății. Grecii și românii nu

²⁸ A se vedea, C.F. Costas, *Considerații asupra limitării exercițiului unor libertăți publice ale funcționarilor publici*, în *P.R.*, nr.3/2004, p.219.

²⁹ „Lașul care fuge de pe câmpul de luptă salvează ceea ce ceilalți sacrifică: viața sa; dar el o salvează cu prețul onoarei sale” (R. von Ihering, *Lupta pentru drept*, Editura All Beck, București, 2002, p.24).

³⁰ Defăimarea se distinge de insultă, de ofensă și de ultraj. Uneori jurisprudența nu face această diferență, defăimarea fiind întrebuințată într-un sens larg; tehnic, defăimarea aduce atingere onoarei și considerației unei persoane prin alegarea sau imputarea cu intenție a unui fapt determinat. În sens obișnuit a defăima (din lat. *diffamare* – dis, adică difuzare și *fama* – zvon, renume, opinie publică, reputație) înseamnă a bârfi, a ponegri, a calomnia (DEX, Editura Academiei, București, 1984, p.237).

³¹ A se vedea, T. Toader, *Partea specială a codului penal într-o perspectivă europeană*, în *R.D.pen.*, nr.1/2004, p.47-55.

cunoșteau principiul „onoarei cavaleresti”³²; cei vechi nu cunoșteau altă satisfacție decât cea judecătorească³³.

O particularitate împrumutată din dreptul penal este aceea că dreptul la onoare nu este atins câtă vreme autorul nu a acționat cu intenția de a calomnia; o simplă răutate jignitoare nu este suficientă. Dar în practică reaua credință se observă relativ ușor raportând alegațiunile la calomnie sau insultă.

S-a ridicat problema de a ști dacă onoarea este atașată numai persoanei însăși. S-a răspuns că având și o latură socială, onoarea se extinde prin solidaritate și asupra familiei. De aceea dreptul la reparație morală ar fi deschis și moștenitorilor mai apropiați. Este soluția pe care instanțele o aplică reparării prejudiciilor nepatrimoniale, prejudiciului de afecțiune³⁴. Totuși – s-a opinat în doctrina franceză – că nu ar fi vorba despre o transmisibilitate a dreptului prin succesiune ci de recunoașterea unei atingeri pe care soțul sau copilul au suferit-o distinct în persoana lor. Legea presei (în Franța) stabilește că injuria sau defăimarea adusă unui mort nu constituie infracțiune decât dacă a existat voința de a aduce atingere onoarei sau considerației moștenitorilor săi (art.34).

Vom mai reține că percepția onoarei este tributară poziției sociale și anturajului persoanei; de asemenea ea este influențată de moravuri (altădată ruperea logodnei era sancționată).

³² De pildă, Euripide certându-se cu Temistocle a ridicat bățul spre a-l lovi dar acesta nu a scos sabia ci doar i-a răspuns: „lovește-mă dar ascultă-mă”; sau Socrate primind o dată o lovitură cu piciorul a răspuns unuia care se mira că nu ripostează: „Dacă m-ar fi lovit un măgar, aş porni oare jalba în contra lui?” (în A. Schopenhauer, *op. cit.*, p.63).

³³ La noi duelul nu a cunoscut amploarea din Occident fiind importat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Se pare că tinerii care reveneau în țară după studii la Paris, Berlin, Viena, au adus cu ei și duelul (A. Oişteanu, *Duelul la români*, de la Dimitrie Cantemir la Lucian Blaga, în *România literară*, nr.21/2005, p.16-18). Au existat, de pildă, premisele unui duel între N. Bălcescu și Ch. Tell; acesta din urmă a refuzat duelul sub cuvânt că Bălcescu era „malonest”. În 1861 căpitanul C. Vârnăv (fiu de vornic) este ucis în duel de G. M. Sturdza (fiul fostului domnitor al Moldovei); motivul duelului a fost – consemnează Negruzzi – o învălmășeală în timpul dansului. În 1862 V. Alecsandri scria: „Duelul era la ordinea zilei”; în 1865 junimiștii P. P. Carp și I. Negruzzi (ambii reveniți la Iași după studii în Germania) amenințau cu provocarea la duel pe oricine contesta achitarea lui Maiorescu în procesul de imoralitate ce-i fusese intentat.

Tot în această perioadă (1864) F. Lasalle a fost ucis la vârsta de 39 de ani de un glont tras în timpul duelului (lângă Geneva) de studentul Iancu Racoviță. În urma acestui incident K. Marx avea să scrie: „Lasalle a murit în triumf, ca Ahile”. La 1 mai 1865 A. I. Cuza a promulgat noul Cod penal care incrimina „delictul de duel” dar duelul cu motivații ridicole a continuat și în primii ani ai secolului al XX-lea (pe larg, A. Oişteanu, *Din nou despre duelul la români*, în *România literară*, nr.37 din 21 septembrie 2005, p.16-19). În sfârșit, merită să menționăm că un mare duelist român a fost George Bibescu, fiul domnitorului Țării Românești. Prințul Bibescu era recunoscut nu doar în practica duelului ci și în teoria acestui așa-numit „sport al onoarei” (ibidem).

³⁴ J. Carbonnier, *op. cit.*, p.149.

3. Dreptul la demnitate

Honeste vivere, a trăi în demnitate (Ulpian, *Digeste*, 1,1,10). Acesta este cu adevărat un imperativ. Dreptul la demnitate se pare că este de sorginte germană și trebuie să-și aibă rădăcinile în unicitatea ființei umane și în faptul că omul trebuie să fie scopul și nu mijlocul. Renașterea italiană l-a așezat pe om în centrul universului dar cu excluderea lui *homo religiosus*. Demnitatea este un lucru vechi la om; ea nu este numai un principiu constituțional dar și unul universal care presupune apărarea persoanei împotriva oricărei forme de aservire, de degradare și chiar de umilire³⁵. În art.1 alin.1 din Constituția federală a Germaniei se prevede: „Demnitatea ființei umane este intangibilă. Toate puterile publice sunt obligate să o respecte și să o protejeze”. Faptul că legiuitorul german a plasat demnitatea în fruntea constituției se explică prin aceea că a văzut în ea valoarea supremă (*Würdenorm*)³⁶. Dar nu numai atât pentru că ordonând că toate puterile publice sunt obligate să o respecte și să o protejeze, protecția acestui drept este mai întinsă decât a altor drepturi fundamentale³⁷.

Demnitatea este greu de definit dar, în orice caz, presupune cinste, bună-credință și o reputație neatinsă. Ea este un bun imaterial, de ordin etic și este inerentă ființei umane. Conceptul acoperă în același timp dimensiunea internă și dimensiunea externă a cuvântului *demnitate*³⁸. Independent de percepția sau conștiința pe care o poți avea ca individ despre demnitatea ta, există cea care este inerentă oricărei persoane din simplul fapt că este ființă umană. Demnitatea, s-a spus, este un atribut înnăscut care este onoarea la care se adaugă și alte însușiri de ordin etic dobândite în timpul vieții omului și care formează laolaltă reputația unei persoane³⁹. Reputația

³⁵ „Această emoție de nedefinit care reduce omul la pragul cel mai de jos” (J. Carbonnier, *op. cit.*, p.150). Există, este adevărat, o mișcare împotriva decăderii ființei umane; a ameliorării situației exclușilor, a bolnavilor psihic, a deținuților, a persoanelor fără adăpost etc.; pentru o analiză a ororii și angoasei dar și a comediei absurde din „universurile închise”, a se vedea, E. Goffman, *Aziluri. Eseuri despre situația socială a pacienților psihiatrici și a altor categorii de persoane instituționalizate*, Polirom, Iași, 2004.

Este salutar, pe un alt plan, că legiuitorul a creat noi incriminări care garantează demnitatea persoanei împotriva discriminărilor, a urii și violenței față de o persoană sau un grup de persoane pe motivul apartenenței la o etnie, o națiune, o rasă sau o religie.

³⁶ De altă parte, Art.1 din Declarația Universală a Drepturilor Omului statuează: „Toate ființele umane se nasc libere și egale în demnitate și în drepturi” (s.n.). Este de observat că demnitatea omului înscrisă în legislații protejează individul mai puțin pentru conduita sa ci mai ales datorită calității de persoană, subiect de drept.

³⁷ S-a subliniat că și în cazul unei revizuri a Constituției nu se poate modifica art.1 în sensul art.79 alin.3 (a se vedea, Pieroth/Schlink, *Staatrecht*, II, 15. Auflage, C.F. Müller Verlag, Heidelberg, 1999, p.79).

³⁸ Într-un sens demnitatea (lat. *dignitas*) ne evocă o funcție înaltă (de pildă, art.16 (3) din Constituția noastră face referire la „funcțiile și demnitățile publice” iar Legea nr.161/2003 vorbește despre „funcții de demnitate publică”) sau, în sens mai general, ea semnifică o valoare care se atașează unei instituții (bunăoară „demnitatea justiției”) sau unui funcționar (de exemplu, „buna reputație” sau „înaltă reputație profesională și morală” ca și condiții de ocupare a unei funcții, potrivit Legii nr.304/2004).

³⁹ V. Dongoroz și colectivul, *Explicații teoretice ale Codului penal român*, vol.III, Editura Academiei, București, 1971, p.403.